

Üçüncü Bin Yıla Girerken Kütüphanelerimiz

Turkish Libraries in the Next Millennium

Doğan Atılğan *

Öz

Bu makalede Türk Kütüphaneciliği tarihsel bakış açısı içinde irdelenmektedir. Enformasyon teknolojisindeki değişikliklerin bilgi uzmanlarına yüklenen sorumlulukları ve değişimleri etkilediği tartışılmıştır. Bununla birlikte bilgi çağında, kütüphane türleri arasındaki denge, standartlar, yasal düzenlemeler ve kültür politikası gibi konulardaki olumsuz etkilerin azaltılması gerekliliği vurgulanmıştır. Sonuç olarak bu konuda bazı önerilere yer verilmiştir.

Abstract

This paper examines Turkish Librarianship from the retrospective approach. The manner in which developments in information technology has effected the librarianship, some changes and new responsibilities of the information specialists have been discussed. Although the necessity for reduction of negative influences information age such as current cultural policy and standarts and reestablishments of law and equilibria in different libraries have been indicated. As a result some suggestions on this subject was dedicated.

Giriş

Kütüphanelerimizin Anadolu'daki tarihini Selçuklular zamanına kadar götürmemiz mümkündür. Anadolu Selçukluların saraylarında kütüphanelerin varlığı bilinmektedir. Osmanlılar döneminde Bursa'da zengin bir kütüphane kurulmuş, ancak bu Timur istilasında yok edilmiştir. Daha sonra Osmanlı Saraylarında ve konaklarda özel kitaplıklar kurulmuştur. Kurulan bu kütüphanelerde devrin saygın ulemaları görev almışlardır. Osmanlılarda ilk bağımsız kütüphane de Topkapı Sarayında III. Ahmet devrinde (1703-1730) yaptırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1978: 5).

* Yrd. Doç. Dr. Doğan Atılğan, A.Ü. DTÇF Kutuphanecilik Bölümü Öğretim Üyesidir.

Osmanlılardaki kütüphane geleneği Cumhuriyet'le birlikte devam etmiştir. Cumhuriyet'le birlikte çıkarılan kanunlarla kütüphane yönetiminin bir merkezde toplanması sağlanırken (Tevhid-i Tedrisat ve Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkındaki Kanunlar gibi), kütüphaneciliğin bilimsel anlamda ele alındığı sürekli eğitim de bu dönemde başlamıştır. 1950'li yıllarda üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin başlamasıyla kütüphanecilik meslek olarak algılanmaya başlanmıştır. Bugün üç üniversitemizde kütüphanecilik eğitimi sürdürülürken, bir üniversitemizde de kuruluş çalışmaları sürmektedir.

Ülkemizde kütüphanecilik mesleğinin geçmişi 1950'li yıllara dayandırılmakla birlikte kütüphanelerin örgütlenmesi ve kütüphanecilik mesleğinin toplumda kabul görmesi aşamasında hâlâ kimi sorunlar yaşanmaktadır. Bugün değişik kütüphane türleri farklı örgüt yapısı altında hizmet vermektedir. Halk ve çocuk kütüphaneleri ile Milli Kütüphane Kültür Bakanlığı'na bağlıdır. Okul kütüphaneleri Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermeye çalışmaktadır. Buna karşın üniversite kütüphaneleri rektörlükler aracılığı ile YÖK'e ve diğer kurum ve kuruluşlarda bulunan kütüphaneler de ait oldukları kurum yönetimlerine bağlı olarak hizmet vermektedir. Bu çok başlılık kütüphane örgütlenmesinde, hizmetlerin etkin ve standartlara uygun olarak verilmesinde ve kaynak paylaşımında sorunlar yaratmaktadır.

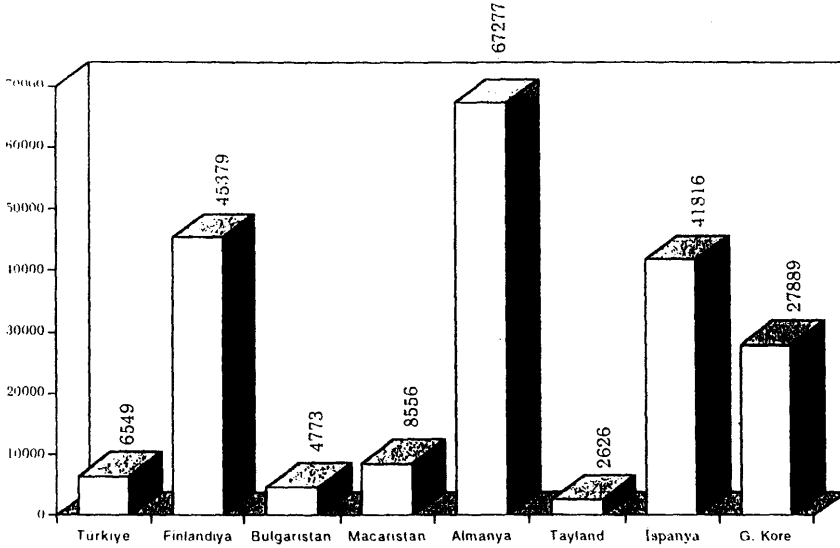
Mevcut Durum

Bugünkü şartlarda ülkemizin kaynak savurganlığı yapmaya, bilginin organizasyonu ve hizmete sunulmasında kısacası bilginin üretime dönük olarak kullanılmasında bekleme ve daha fazla gecikmeye tahammülü yoktur. Sanayi ve teknolojide gelişmiş ülkeler, bu gelişmişliklerini, bilgiyi üretip etkin olarak kullanmalarına borçludurlar. Artık ülkelerin gelişmişliğinin ölçüsü üretilen bilgi, bu bilginin yeni bilgiler üretmek için kullanılması ve araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verdikleri maddi desteklerle ölçülmektedir. Bir ülke ne kadar çok bilgi üretiyor, bu bilginin ne kadarından sanayi ve teknolojide üretim için yararlanıyorsa, o kadar gelişmiş sayılmaktadır. Değişik ülkelerin bilgi üretimine katkıları değerlendirildiğinde de ülkemizin 40'lı sıralarda yer aldığı görülmektedir. Dünya bilim literatürüne yapılan katkının %78'ini sekiz ülkenin yaptığı bilinmektedir (TBP, 1993: 76). Ülkemizde araştırma - geliştirme faaliyetlerine yapılan harcamalara bakıldığında da üniversitelerin %57 ile ilk sırada yer alırken, kamunun yaptığı harcama %28'lerde kalmaktadır (TBP, 1983: 65). Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki ge-

ri kalmışlığı, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile doğrudan ilişkili bilgi merkezlerini de etkilemektedir. Bilgi merkezleri buldukları kaynaklarla, hem araştırma ve geliştirme faaliyetlerine destek olurken, hem de sürekli eğitim ve öğretimi desteklemektedir. Ülkemizde sürekli eğitim örgün ve yaygın olarak iki türlü yapılmaktadır. Örgün eğitim okullarda verilirken, yaygın eğitim okula hiç gitmeyen ya da okul eğitimini tamamlayan insanlara verilmektedir. Örgün eğitim aşamasında ilköğretim, lise ve yüksek öğretim kademesinde verilen eğitimi kütüphanelerden ayrı düşünmek ya da kütüphanesiz eğitimin istenen düzeyde bir eğitim olamayacağı gerçeği apaçık ortadadır. Kütüphanelerin örgün eğitimdeki vazgeçilmez gerekliliği, yaygın eğitimde de özellikle halk ve çocuk kütüphanelerinde ortaya çıkmaktadır. Kısacası örgün ve yaygın eğitimde kütüphaneler önemli bir rol oynamaktadır. Eğer eğitimi destekleyen kütüphaneler yok ya da onların dermeleri insanların kendilerini geliştirecek, onların başarılarını destekleyecek nitelikte değilse, insanların okuma yazma becerilerini geliştirmeleri ve araştırma ve geliştirmeye katkılarını beklemek güçtür (Ersoy, 1992: 92)

Kütüphane ve diğer bilgi merkezlerinin bu etkin görevi yerine getirebilmesi, belirli koşulları taşıması ile doğrudan ilişkilidir. Her şeyden önce başta devlet, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile birlikte tüm bireylerin kütüphane gereksinimi duyması ve bunun yararına inanması gerekmektedir. Bugün devletin değişmez bir kültür politikasının varlığından söz edemeyiz. 1961 yılında planlı kalkınma döneminin başlangıcından bu yana hazırlanan kalkınma planları incelendiğinde de de kültür ve kütüphane konularının değişik başlıklar altında ele alındığını görürüz. Birinci Beş Yıllık Planda 'Genel Meseleler' başlığı altında ele alınan kültür, daha sonraki planlarda 'Kültür' ya da 'Milli Kültür' başlıkları altında incelenmiştir. Kütüphane ve bilgi merkezlerine ilişkin diğer kimi konular ise 'Bilim ve Teknoloji' ya da 'Araştırma ve Geliştirme' gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir. Kalkınma planlarında kütüphaneler genel olarak ele alınmakta ve hedefler belirlenmektedir. Ancak bu hedeflerin icra ve uygulama planlarında gerçekleşmediği görülmektedir.

Kültür politikası ve planlamaya ilişkin karşılaşılan bu tablo yanında 21. Yüzyıl'a iki kula bilgi merkezlerini olumsuz yönde etkileyen bir başka faktör de dermedir. Ülkemizde yayımlanan kitap sayısı yılda 6-7 bini geçmemektedir. Bu kitapların bir bölümü de kütüphanelerimize girmemektedir. Yaptığımız bir araştırmada derlenen kitap sayısının, ISBN alan kitap sayısından daha az olduğu tesbit edilmiştir. Ülkemizde yayımlanan kitap sayısını dünyadan değişik kimi ülkelerde yayımlanan kitap sayısı ile karşılaştırdığımızda ne kadar gerilerde olduğumuz açıkça görülür. (Şekil 1)

Şekil 1: Ülkelere göre kitap sayısı.

Kaynak: Statistical year-book. Paris: Unesco, 1993.

Bir standartlar mesleği olan kütüphanecilik ve bilgi hizmetleri ile ilgili hizmetlerde belirli bir standardın uygulanmadığı görülmektedir. Türk Standartlar Enstitüsü tarafından Türkçe olarak yayımlanmış mesleğimizle ilgili 20'nin üzerinde standart bulunmaktadır (Öksüzöğlü, 1982). Bunlar yanında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1988 yılında bir Standartlar Komitesi toplanmış ve sonuçları yayımlanmıştır (Kütüphanelerde..., 1988). Bu standartların zorunlu olmaması ya da uygulayıcıların konuya gereken önemi vermemelerinden dolayı uygulanma şansı da bulunmamaktadır. Bu da işlemlerde ve hizmetlerde aksamalara ve ikilemlere neden olmaktadır. Kütüphaneciliğimizin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen nedenlerin bir diğeri de yasal dayanağın olmayışıdır. Güncelliğini çoktan yitirmiş Milli Kütüphane'nin kuruluş ve TBMM Kütüphanesi ile ilgili yasa ile 1934'te çıkarılmış Derleme Yasası'ndan başka ne yazık ki bir kütüphane yasamız bulunmamaktadır. Değişik dönemlerde kütüphane yasası ile derleme yasası hazırlanması konusunda çok farklı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bir türlü sonuçlandırılmamıştır.

Biz kütüphaneciler söz konusu engelleri aşma çabası içindeyken, aynı zamanda evrensel düzeyde yaşanan hızlı teknolojik değişim ve gelişimleri yakalamaya da gayret ediyoruz. Ancak her alanda olduğu gibi teknolojik uygulamalarda da bir ikilem yaşıyoruz. Bir tarafta hâlâ yazı yazmak için dak-

tilo bulamayan, katalog kayıtlarının ilkel yollarla çoğaltıldığı kütüphaneler bulunurken; diğer tarafta en yeni teknolojileri uygulayan ve İnternet aracılığı ile dünyanın herhangi bir noktasındaki bilgi merkezi ile bağlantı kurup bilgi transferi yapma olanağına sahip kütüphaneleri bir arada yaşıyoruz.

Yeni teknolojilerin gelişmesi, yeni bilgi kaynaklarının ortaya çıkması, bilgi merkezlerini de bu gelişmeye uymaya zorlamaktadır. 21. Yüzyıl'a girerken bu baş döndürücü gelişme akıl almaz boyutlara ulaşmaktadır. Bu gelişmeye paralel olarak bilgi merkezlerinde de yeni kavram, yeni yöntem, yeni örgütsel yapı ve hizmet birimleri ortaya çıkmaktadır (Üstün, 1994: 218). Bu teknolojilerle birlikte kütüphane dermelerinin niteliklerinde de değişiklikler olmuştur. Basılı materyaller yanında elektronik ortamdaki kaynaklar da dermede yer almıştır. Bu nedenle kütüphanelerde bu kaynakların denetimi ve hizmete sunulmasında farklı yöntem ve işlemlerin geliştirilmesini gerektirmiştir.

Bu hızlı gelişime üniversite ve araştırma kütüphaneleri ile kimi kurum ve özel kütüphaneler uyum sağlamış gibi görünmektedir. Buna karşın halk kütüphanelerinin büyük bir çoğunluğu ile okul kütüphaneleri bu gelişmelerin oldukça gerisinde kalmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çağımızın bilgi çağı, toplumların enformasyon toplumu olma yolunda çaba harcadıkları yeni üçüncü bin yıla girerken kütüphane ve bilgi merkezlerinin çağdaş birer eğitim ve araştırma kurumları olabilmeleri için kimi koşulları yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu koşulları şöylece sıralayabiliriz:

- Öncelikle devletin değişmez bir kültür politikası olmalıdır.
- Bilgi merkezlerinin dağınık yönetim yapısından kurtarılması gerekir.
- Kütüphane ve bilgi merkezlerinin eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanılması ve bunun gereklerinin yerine getirilmesi zorunludur.
- Kütüphane standartlarının geliştirilip uygulamaya konulması yanı sıra eğitim ve kültür standartlarının zorunlu standart olarak kabul edilmesi gerekir.
- Yıllık program ve kalkınma planları hazırlanırken kütüphane ve bilgi merkezlerinin hak ettikleri değerde ele alınmaları ve kütüphanesiz kalkınmanın olamayacağı bilincine varılması gerekir.

- Kitle iletişim araçları ve medyada kültür ve kütüphanelerin önemini vurgulayıcı ve toplumu aydınlatıcı yayınların sıkça yer alması gerekir.
- Eğitim ve kültür politikalarının birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğu bilinci ile hareket edilmeli ve bu politikalar birbirlerini desteklemelidir.
- Bilgi merkezlerinde yürütülen teknik hizmetlerde standartlaşma gerekliliği ile büyük emek ve sermaye isteyen hizmetlerin mutlaka merkezden yürütülmesi kaçınılmazdır.
- Gelişmekte olan ülkemizin zaten son derece kısıtlı olanaklarla hizmet vermeye çalıştığı bilgi merkezlerinde maliyeti düşürmek ve hizmeti daha etkin kılabilmek için sağlamada ve teknik işlemlerde işbirliği politikaları mutlaka uygulanmalıdır.
- Mevcut kaynakların daha geniş bir kitleye, daha etkin ulaştırılabilmesi için yerel, bölgesel ve ulusal toplu katalogların bir an önce oluşturulması gerekir.
- Bilgi merkezleri arasında işlevsel olarak elektronik bilgi transferi ve bilgi ağı oluşturulması için gerekli alt yapı ile yazılım ve donanımın gerçekleştirilebilmesi için çaba harcanmalıdır.

Bilginin güç olduğu ve alınıp satılan bir mal haline geldiği günümüzde küreselleşen dünyada bilgiye önem veren, onun gücüne inanan ve bunu kullanan ülkeler bilim ve teknolojide hızlı bir gelişme kaydetmektedirler. Bilginin önemini henüz kavramamış ülkeler de geri kalmışlıklarını sürdürmektedir. Bunun doğal sonucu olarak ülkeler arasındaki uçurum giderek artmaktadır. Gelecekte kütüphaneler duvarsız ve rafsız bir hal alacaktır. Gelişen teknolojiler insanların evlerinden hiç çıkmadan kişisel bilgisayarlarının başında bir çok bilgiye ulaşmalarını sağlayacaktır (Halman, 1995: 380). Bu gelişmenin gerisinde kalmamak ve ileri toplumlar arasında yer alabilmek için bilgi ile uğraşan her kesim elinden geleni yapmalı ve bilginin bir güç olduğuna inanmalıdır. Ancak bu şekilde 21. Yüzyıl'da gelişmiş toplumlar seviyesine ulaşılabilir.

Kaynakça

- Ersoy, Osman. (1994). "Eğitimde kütüphane", *Türk Kütüphaneciliği* 8 (2): 91-94.
- Halman, Talat. (1995). "Babil'den "kütüp-uzay'a", *Türk Kütüphaneciliği* 9 (4): 377-385.
- Kütüphanelerde yasal düzenlemeler ve standartlaşma*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.

- Öksüzoğlu, Ayşe. (1992). "Kütüphanecilik ve dokümantasyonla ilgili türk standartları", *Türk Kütüphaneciliği* 31 (2): 67-76.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N.. (1978). "Tarihte ve bizde kütüphane", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 27 (1): 1-9.
- Türk bilim politikası 1983-2003*. (1983) Ankara: Devlet Bakanlığı.
- Türk bilim ve sanayi politikası 1993-2003*. (1993) Ankara: Tübitak.
- Üstün, Ayşe (1994). "Teknolojik gelişmelerin kütüphane ve bilgi merkezlerine etkisi (yasalar açısından bir yaklaşım)", *Türk Kütüphaneciliği* 8 (3): 217-229.